

QIZIQISHLAR MUAMMOSINING PSIXOLOGIK ASOSLARI

Karimov Islom Jamshid o'g'li

Mirzo Ulug'bek nomidagi O'zbekiston Milliy universiteti magistrantiislomk627@gmail.com

Qiziqish shaxsning muhim psixologik jarayonlardan biri hisoblanib, unda shaxsning individual xususiyati mujassamlashgan bo'ladi.

Qiziqish- insonning orzu-umidlari, uning oliy maqsadlari, dunyoqarashi ya'ni, ezgu niyatlari, e'tiqodlari, ideallari bo'lib, uning shakllanishida muhim rol o'ynaydi.

Qiziqish bilimlarni ongli, puxta, barqaror anglagan holda o'zlashtirishga ko'nikma va malakalarni shakllantirishga, shaxsning qobiliyatini rivojlantirishga, dunyoni mukammalroq tushunishga, bilim darajasining kengayishiga yordam beradi.

Qiziqish motivdek borliqning mo'jizakor tomonlarini bilishga, fan asoslarini puxta egallashga, faoliyatning turli-tuman shakllariga ijodiy yondashishni vujudga keltirishga yordam beradi, mehnatga, ta'limga mas'uliyat bilan munosabatda bo'lishni shakllantiradi, har qaysi yakka shaxsda ishchanlik, g'ayrat, shijoat, mustahkam irodani tarkib toptirishiga puxta psixologik shart-sharoitlar yaratadi.

Qiziqishning psixologik mohiyatidan kelib chiqib taxlil qiladigan bo'lsak, qiziqish, insonda intilish, faollik, ichki turtki, ehtiyojni ro'yobga chiqarish manbaidir.

Jahon psixologiya fanining yirik namoyondalari shaxsning qiziqishini uning yaxlit ruhiy dunyosi bilan odammning aqliy faoliyati, bilish jarayonlari, irodasi, temperamenti, hissiyoti, xarakteri, qobiliyati bilan, umuman olganda, inson tuzilishining barcha jabxalari bilan bog'liq holda tushuntirishga harakat qilganlar.

Qiziqish muammosi psixologik nuqtayi nazardan hozirgacha N.F.Dobrinin, E.G'.G'oziyev, N.G.Morozova, N.A.Ribinkov, M.G.Davletshin, N.D.Levitov, M.F.Belyayev, V.A.Tokareva, M.V.Vohidov, L.A.Gordon, L.I.Bojovich va boshqalarning nazariyalarida hamda maxsus eksperimental tadqiqotlarida o'rganilgan.

Hozirgi zamon psixologiyasida qiziqish obyektiv borliqning insonlar ongida sub'ektiv tarzda aks etishi sifatida tan olinadi. Qiziqish shaxsning muayyan voqelikdagi, muayyan vaziyatdagi turli xil narsa va hodisalarga tanlab munosabatda bo'lish, insonning o'ziga xos qaror qabul qilishida, o'zini-o'zi nazorat qilishida, maqsadga intilishida, yuzaga kelgan obyektiv va subyektiv to'siqlarni yengishda ifodalanadi.

Psixologiya fanining ko'zga ko'ringan olimlarining ta'limoticha, qiziqish odamlarning ehtiyojlari negizida yaqqol ijtimoiy, tarixiy shart-sharoitda, vaziyatda yuzaga keladi, shakllanadi, barqarorlashib boradi va ularning shaxsiy turmush sharoiti hamda faoliyatida, ijtimoiy ishlab chiqarishda qatnashishi singari omillarda gavdalanadi. Umumiy talqinlarga asoslanib mulohaza bildiriladigan bo'lsa, u alohida jarayon, ammo ma'lum psixologik funktsiya emas, chunki u his-tuyg'u, iroda, ong,

qolaversa jamiki psixik holatlar, hodisa va ichki kechinmalarni o'zida mujassamlashtirgan murakkab tizimli ruhiy voqelikdir.

Qiziqish psixologik mohiyatining dastlabki ko'rinishi – bu uni insonlar tomonidan anglab yetishi yoki tushunish imkoniyatidir. Shaxs qiziqish mahsulini, uning oqibatini anglash, tasavvur etish orqaligina ob'ektiv borliqdagi narsa va hodisalarga ongli, tanlab munosabatda bo'ladi. Lekin bu voqelikni tushunish, anglash insonda birdaniga sodir bo'lmaydi, balki muayyan vaqt davomida unda bilish jarayonlari, shaxsning fazilatlarini individual-tipologik xususiyatlar rivojlanishi tufayli yuzaga keladi. Shuni ta'kidlash kerakki, qiziqish psixologik mohiyatining namoyon bo'lishida aqliy jarayonlar muhim o'rinda turishi hodisasining qayd qilinishi u faqat intellektdan tashkil topadi, degan ma'noni anglatmaydi, albatta. Shu bois, qiziqish psixologik mohiyatining ikkinchi ko'rinishi – uning emotsional holatlar bilan uyg'unlashgan, his-tuyg'ular bilan mujassamlashgan tarzda ifodalanishidadir. Ma'lumki, emotsional holatlar (emotsional ton, kayfiyat, shijoat, ehtiros va boshqalar), shuningdek his-tuyg'ular shaxsning borliqdagi aniq voqelikka, narsa va hodisalarga, muayyan faoliyatga intilishini, sa'y-harakatlarini kuchaytiradi, jadallashtiradi, safarbarlikni ob'ektga yo'naltiradi. Inson o'z shaxsiy qiziqishini qondirgandan so'ngina unda yoqimli his-tuyg'ular uyg'onadi, lazzatlanish (praksik), shuningdek, ruhiy qoniqish hissi vujudga keladi.

Qiziqishning psixologik mohiyatining uchunchi ko'rinishi – bu uning iroda sifatleri, iroda akti bilan umumlashgan holda vujudga kelishidir. Irodaviy zo'r berish, ba'zi qiyinchiliklarni yengish, muayyan qaror bo'yicha intilish, mustaqillik namoyon qilish qiziqishni qaror toptiradi, shaxsni maqsad sari yetaklaydi.

Qiziqishni psixologik mohiyatining to'rtinchi ko'rinishi – bu uning oliy-nerv faoliyati xususiyatlari va temperament turlari bilan birga, mujassamlashgan holda namoyon bo'lishidir.

Qiziqishning nerv-fiziologik mexanizmlari to'g'risida mulohaza yuritilganda, rus olimi I.P.Pavlovning oliy nerv faoliyati haqidagi ta'limotini esga olish joizdir. Uning “bu nima?” refleksi, ya'ni oriyentirovka (mo'ljal olish) refleksi qiziqishning moddiy negizini tushuntirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Birinchi I.P.Pavlov, so'ngra P.K.Anoxin, N.A.Bernshteyn, B.M.Teplov, V.S.Merlin, V.D.Nebilitsin va boshqalar insondagi qiziqishning nerv-fiziologik maxanizmlarini bosh miya katta yarimsharlari po'stlog'ida oriyentirovka refleksi asosida murakkab muvaqqat bog'lanishlarning vujudga kelishidir, degan yo'sinda talqin qilishgan. Qiziqishning moddiy asoslari I.P.Pavlovning o'zaro po'stlog'dagi optimal qo'zg'alish o'chog'i, o'zaro induksiya qonuni va dinamik stereotiplarga oid qarashlarida, A.A.Uxtomiskiyning dominant qarashlarida va Y.N.Sokolovning oriyentir murakkab psixofiziologik hodisa ekanligi to'g'risidagi tadqiqotlarida o'z aksini topgan.

Hozirgi davrda qiziqish shaxsning individual-psixologik xususiyatlaridan iborat, degan xulosa odatiy bo'lib qolgan. Shunga qaramay, ba'zi manbalarda qiziqishga

muayyan soha bo'yicha to'g'ri mo'ljal olishga, yangi omillar bilan tanishishga, voqelikni to'la va chuqur aks ettirishga yordam beradigan motivdir, degan ta'eif ham beriladi. Shunga mutanosib tarzda qiziqish bilish jarayoni sifatida o'rin egallab, u ijobiy his-tuyg'ularda yo'naltirilgan ob'ekt bilan chuqurroq tanishish, u haqida ko'proq ma'lumotga ega bo'lish, uning mohiyatini anglab yetish borasida shaxsning istagida namoyon bo'ladi, degan mulohazalar ham mavjud.

Shuni alohida ta'kidlash kerakki, shaxsning ishtiyoqini qondirishga yo'naltirilganligini aks ettiruvchi qiziqishning qondirilishi hech qachon uning so'nishini ifodalamaydi, aksincha, ob'ektning noma'lum qirralarini aniqlash uchun ishni davom ettirishga undaydi. Shu bilan birga qiziqish, bilish va uning jarayonlari funksional holatining doimiy qo'zg'atuvchi mexanizmi sifatida vujudga keladi va aks etadi.

Psixologiyada qiziqish quyidagi turlarga ajratiladi:

- Mazmuniga ko'ra: shaxsiy va ijtimoiy
- Maqsadiga ko'ra: bevosita va bilvosita
- Ko'lamiga ko'ra: keng va tor
- Qiziqishlar darajasiga ko'ra: barqaror va beqaror

Qiziqish mazmun jihatidan quyidagilarda: bilish ehtiyojlarining ob'ektlari qaysilar, bilishning mazkur faoliyat maqsadi bilan mutanosibligi, shaxsning yashayotgan muhitga munosabati kabilarda mujassamlashadi. Insonning shaxsiy qiziqishining kelib chiqishi birlamchi bo'lishiga qaramasdan, u bir davrning o'zida ijtimoiylik ahamiyatiga ham ega. Uning kasbiy faoliyatiga qiziqishi oxir-oqibat jamiyat uchun naf keltirishi, rivojlanishi uchun qimmatlidir. Ijtimoiy xususiyatli qiziqishlar keyinroq borib shaxsiy ahamiyat kasb etishi muqarrar. Chunki umumiylik – ijtimoiylik bilan xususiylik – shaxsga oidlik bilan, uyg'unlashgan holda mavjud bo'ladi hamda ular bir bosqichdan boshqa bir bosqichga avtomatik ravishda o'taveradi yoki ular doim o'rin almashib turadi. Shaxs o'z qiziqishi tufayli biron-bir narsani kashf etsa, individual ehtiyojini qondiradi, shunday bo'lsada, jamiyat, jamoa uchun ishlab chiqarishni takomillashtirishga xizmat qiladi. Shu bois, jamiyatning, jamoaning eng dolzarb vazifalaridan biri bu – yoshlarni mustaqil faol bilishga, ijtimoiy ahamiyatga ega mehnat faoliyatiga qiziqishni uyg'otishdan iborat. Toki ular jiddiy, mazmunli, jamiyat tomonidan rag'batlantiruvchi, mehr-muhabbatga sazovor qiziqishlar shakllansin.

Qiziqishning maqsad jihatidan farqi bevosita va bilvosita namoyon bo'lishiga qarab aniqlanadi. Bevosita qiziqishlar jism va hodisalarning emotsional jozibaliligi, voqelikning, his-tuyg'ularga ega bo'lishligi, tashqi ta'sirlarga beriluvchanligi tufayli vujudga keladi. Bu qiziqish yana o'rganilayotgan narsaning ma'nosi bilan uning shaxs faoliyati uchun ahamiyati mos tushganda paydo bo'lishi mumkin. Psixologiyada bevosita qiziqishning yuzaga kelishini faoliyatning maqsadini anglash bilan bog'liq bo'lgan bilishni ehtiyoj deb atash qabul qilingan. Mehnat va o'qish faoliyatida hamisha his-tuyg'uga, jozibaga tayanib ish tutish imkoniyati mavjud bo'lmasligi

sababli aqli hamda jismoniy mehnatni ongli idora qilishda muhim ahamiyat kasb etadigan bevosita qiziqishlarni tarkib toptirish masalasi ishlab chiqarish va ta'lim tizimi oldida turgan muhim vazifa hisoblanadi.

Shunday qilib u yoki bu narsalarni, hodisalar mohiyatini bilishni, ko'rish, idrok qilish, anglab yetish uchunqiziqarli tuyulgan ichki kechinmalar bevosita qiziqishni ifoda etadi. Bilvosita qiziqishlar esa mehnat faoliyati yoki ta'lim olish jarayonining muayyan ijtimoiy ahamiyati bilan uning shaxs uchun sub'ektiv ahamiyyati o'zaro mos tushganida bilvosita qiziqish yuzaga keladi. Shaxs mazkur jarayonda bu narsalar meni qiziqitirgani uchun juda qiziqarlidir degan xulosaga keladi. Bu esa bola shaxsini mehnat faoliyati hamda ta'lim jarayonini ongli tashkil etish, ustuvor va yetakchi o'rin egallaydigan bilvosita qiziqishlarni tarkib toptirish va maxsus treninglarga, omilkor yo'l-yo'riqlarga o'rgatish orqali amalga oshirish maqsadga muvofiqdir.

Odamlarning qiziqishlari o'zining ko'lami bilan bir-biridan farq qiladi. Shunday shaxslar toifasi ham mavjudki, ularning qiziqishlari birgina sohaga qaratilgan bo'ladi. Boshqalarida esa qiziqishlar qator sohalarga, fanlarga, ob'ektlarga qaratilgan bo'ladi. Lekin turli sohaga qiziqishlarning biri ikkinchisiga salbiy ta'sir etishi mumkin emas, agarda ularni oqilona boshqarish imkoni bo'lsa. Qiziqishning torligi ko'pincha salbiy hodisa sifatida baholanishi mumkin, ammo, ayni paytda ularning haddan ortiq kengligi ham nuqson tariqasida tahlil qilinsa bo'ladi. Biroq shaxsning barkamol shaxs bo'lib kamol topishi qiziqishlar ko'lamini tor emas, keng miqyosda bo'lishini taqozo etadi.

Qiziqishlar o'zlarining darajasiga qarab barqaror va beqaror tiplariga ajratiladi. Barqaror qiziqishga ega bo'lgan shaxs uzoq vaqt davomida yoqtirgan buyumlariga, ob'ektlariga, hodisalarga o'z mayli hech o'zgarishsiz saqlab turadi. Shu bois inson ehtiyojlarini o'zida mujassamlashtiruvchi, shaxsning ruhiy fazilatiga aynala boshlagan qiziqishlar barqaror qiziqishlar deb ataladi. Barqaror qiziqish shaxs qobiliyatining rivojlanganligidan darak beradi. Shu nuqta'i nazardan mazkur qiziqish tashxis qiluvchannlik xususiyatiga ham ega. Ammo insonlarda barqaror qiziqishning mavjud yoki mavjud emasligini aniqlash uchun ularning mehnat faoliyati va o'quv jarayonidagi qiziqishlarning tashqi ifodasini atroflicha o'rganishga to'g'ri keladi. Odatda qiziqishning tashqi ifodasi shaxsning o'ziga o'zi baho berish, o'zini o'zi tahlil qilish faoliyatlarida namoyon bo'ladi. Barqaror qiziqish haqidagi mulohaza yuritilganda, uning boshqa tarkibiy qism va qirralarini hisobga olish lozim, chunki bu narsa ko'p jihatdan shaxsning irodaviy sifatleri, xarakterning vazminligi bilan bog'liq.

Qiziqishning barqarorligi uning jadal tarzda namoyon bo'lishi va uzoq davom etishi bilan ifodalanadi. Shaxsning zaruriy ehtiyojlarini yuksak darajada aks ettiradigan, shuningdek, uning psixologik tuzilishiga xos hislatlarga aynalib boradigan qiziqishlari barqaror qiziqish deyiladi. Barqaror qiziqish qobiliyatning bir ko'rinishiga o'xshash bo'lib, maqsadga yo'nalganligi bilan ham muhim individual, ham ijtimoiy ahamiyatga egadir.

Qiziqishning ba'zi holatlarida beqaror bo'lishligi insonlarning jin, yosh, tipologik xususiyatiga ham bog'liqdir. Bunday toifadagi kishilarda qiziqishlar g'oyatda ehtirosli kichadi, biroq u qisqa muddatli bo'lishi mumkin. Masalan, bir vaqtning o'zida ular bir nechta fanlarga, tabiat hodisalariga qiziqadilar, barcha narsaga ishtiyoq bilan yondashib, muammoning mohiyatiga chuqur kirib bormay, boshqa holatlar bilan mashg'ul bo'lib ketadi. Bunday xususiyatli shaxslar mashg'ulotlarga qanchalik tez kirishgan bo'lsalar, qiziqishlari shunchalik tez so'nadi. Qiziqishlar salohiyati voyaga yetgan yoshlarning o'z estedodlarini maqsadga yo'naltirgan tarzda amalga oshishini ta'minlaydi.

Shaxsdagi qiziqishlarni rivojlantirish va barqarorlashtirish uchun ularning asosini tashkil etadigan faoliyat bilan mashg'ul bo'lishga, maqsadga muvofiq shug'illanishga mayl uyg'otishga puxta zamin tayyorlash zarur, toki qiziqishlar ehtiyoj, motiv, e'tiqod funksiyasini bajarishga aynalsin.

Shunday qilib, qiziqishlar – shaxs faoliyat asoslarining tanho yo'nalishi bo'lmasada, ammo uning eng muhim jihatlaridan biri hisoblanadi.

Psixologiya fanining so'nggi ma'lumotlariga asoslangan holda qiziqishni bir necha darajalarga ajratishimiz mumkin:

- a) Sinchikovlik;
- b) Qiziquvchanlik;
- c) Bilishga qiziqish;
- d) Turg'un yoki kasbiy qiziqish.

Sinchikovlik – qiziqishning biror narsaga kuchli intilishdan iborat qisqa muddatli turi yoki darajasidir.

Qiziquvchanlik - shaxsning voqelikdagi narsa yoki hodisalarga, ularni bilishga faol munosabatidan iborat darajasidadir.

Bilishga qiziqish - anglashilgan darajadagi, maqsadga muvofiqlashgan, aqliy va jismoniy faoliyatning yangi qirralarini egallashga yo'naltirilgan turidir.

Turg'un qiziqish – shaxsning malak, kasbiy ko'nikmalar va bilimlarni egallashga yo'naltirilgan, kasbiy tayyorgarlik darajasi bilan uyg'unlashgan, maqsadga erishish yo'lida faollik ko'rsatuvchi turidir.

Shaxslar ixtiyoriga anagramma, piktogramma va turli xususiyatli testlarni havola qilish ularda qiziqishning ichki mexanizmlarini keltirib chiqaradi. Bu o'z navbatida ularda o'z qiziqishini o'zi boshqarish ko'nikmasini shakllantiradi, har qanday qo'zg'aluvchiga javob berishdan iborat stereotip hosil bo'ladi.

Qiziqishning bu turi va uning yuqori bosqichi shaxsning voqelikdagi ichki bog'lanishlarni, munosabatlarni bilib olishga yo'llaydi va ruhiy to'siq hamda qiyinchiliklarni yengadigan, muvaffaqiyatsizliklardan cho'chimaydigan, qat'iy, toliqmaslik, intiluvchan kabi o'ziga xos xususiyatlarini shakllantirishga yordam beradi. Qiziqishning turlari odamlarda o'zini o'zi boshqarish, o'ziga o'zi buyruq bera

olish, shaxsiy qiziqishini idora qila olish, o'zini qo'lga olish, o'zini o'zi takomillashtirish singari shaxs xususiyatlarini shakllantirishda yordam beradi.

Bolalarda 1 yasharlik vaqtlaridayoq ta'sirli, yorqin, harakatli narsalarga va birinchi marta ko'rgan narsalariga qiziqadigan bo'ladilar. Shuningdek, bola endigina qila boshlagan bir xil harakatlarni ham takrorlashga qiziqadi. Birmuncha barqaror qiziqish bolalarda maktab yoshida, avvalo, o'qish jarayonida tarkib topa boshlaydi. Bola maktabga endi muayyan maqsad bilan tashrif buyuradi. Endi unda maktabga, o'qishga qiziqish paydo bo'ladi. Boshlang'ich sinflarda o'qish jarayonida bola qaysi fandan muvaffaqiyat qozonsa hammasidan ko'proq ushanga qiziqadi.

Kichik yoshdagi o'quvchilaridayoq kelgusida kim bo'lish masalasiga qiziqish ko'rini boshlaydi. Ulardagi bunday qiziqish o'z ota-onalari hamda katta yoshdagi maktabdoshlarining gaplari ta'siri ostida, shuningdek turli kasbdagi kishilar: shifokor, o'qituvchi, va boshqalarning qilgan ishlarini kuzatishlari natijasida paydo bo'ladi.

5-8-sinf o'quvchilaridagi qiziqishlarning o'sishi uchun o'quv mashg'ulotlari bilan bir qatorda, turli to'garaklarda: adabiyot, texnika, san'atshunoslik va boshqa to'garaklarda o'tkaziladigan mashg'ulotlar ham katta ahamiyat kasb etadi. O'quvchilarda paydo bo'ladigan qiziqishlar ma'lum bir to'garakni tanlashda aniqlanadi, to'garaklardagi mashg'ulotlar vaqtida esa bu qiziqishlar o'sib borib mustahkamlanadi, ancha barqaror tus oladi.

Shunday qilib, o'quvchilarda muayyan fan yoki umuman bilimga bevosita qiziqishlar bilan birga kasbga, hayotning muayyan sohasiga qiziqish mana shunday vujudga keladi.

Masalan, fizika darsida M.G.Davletshin tomonidan olib borilgan maxsus psixologik tajribalar shuni ko'rsatadiki, bunda u fizikaning texnikada qo'llanilishiga o'quvchilar e'tiborini jalb etish yo'li bilan maktab bolalarida texnikaga qiziqish ancha ortganligini ko'rsatadi. Bunda texnikaga qiziquvchi o'quvchilar soni 14 % ga oshadi. Shu bilan bir qatorda tajriba olib borilgan guruhdagi o'quvchilarning qiziqishi chuqur bo'lganligi va bunda motivlar hamm ancha ongli bo'lganligi aniqlangan. Fizika fannini o'qitishda bunday ishlar olib borilmagan guruhda esa o'quvchilarda texnikaga qiziqish ancha past bo'lganligi aniqlangan.

Yuqori sinf o'quvchilari har xil kasblardan xususan, o'zlari tanlagan kasblardan yaxshi xabardor bo'ladi. Ular o'zlari qiziqqan kasbi qanday bilimlarni talab etishi va shu kasbning qay sohada ko'proq foyda keltirishi masalalari bilan qiziqadi. O'quvchilarning qiziqishi ularning qobiliyatini o'sishi, dunyoqarashning tarkib topishi munosabati bilan o'sib boradi.

Rossiyada N.I.Novikov, N.I.Pirogov, N.F.Bunakov va boshqalar qiziqish muammosiga bilimlarni o'zlashtirishning boshqa usullarini izlashga yondashdilar. Biroq, K.D.Ushinskiy qiziqish muammosini o'zining pedagogik nazariyasi kontekstida ko'rib chiqdi. Qiziqish, K.D.Ushinskiy fikricha, shaxsiy extiyoj bilan bog'liq bo'lib, sifat xususiyatini tashkil qiladi. Qiziqishni rivojlantirish uchun Bolani tabiiy

qiziquvchanligini qo'llash muhim bo'lib, bu qiziquvchanlikka aynalishi kerak. Shuningdek, u qiziqishning psixologiki asoslarini ham aniqladi va uni diqqat bilan bog'ladi. Ixtiyoriy diqqatning rivojlanishini e'tirof etib, ixtiyorsiz diqqatni ham e'tibordan chetda qoldirmaslik kerakligini ta'kidlagan. Ixtiyorsiz diqqat bolada qiziqishning rivojlanishini o'z-o'zini tarbiyalashga intilishning shakllanishiga yo'l ochadi deb ta'kidladi. K.D.Ushinskiy qiziqish shaxsning aqliy va axloqiy rivojlanishini ta'minlovchi deya ishonch ko'rsatgan.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Abdullayeva Sh.X. Kabiyl psixologiya. – T: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi” 2020.
2. Axmetjonov M.M., Jumayev U.S. Kasbiyl faoliyat psixologiyasi. – T: “Fan va texnologiya”, 2020. – 280 b.
3. Barron A. Connecting Professional Orientation to Professional Community, In partial fulfillment of the Requirements for the Degree of Doctor of Philosophy, Minnesota. 2015.
4. G'oziyev E., Psixologiya. – T: “O'qituvchi” nashriyot-matbaa ijodiy uyi, Toshkent. 2008.
5. Horni K. Neurosis and Human Growth. New-York. 1950.
6. Ochilova G.O., Akbarova S.Sh. Kasbiyl kompetentlik. Darslik; - T: “Innovatsion rivojlanish nashriyot-matbaa uyi”, 2022.
7. Parsons F. Choosing a Vocation. Boston, 1909.
8. Sharipov Sh.S., Davlatov K., Nasriddinova G.S., Kasbga yo'naltirishning ilmiyl-pedagogik asoslari. O'quv qo'llanma. – Toshkent, 2007.
9. Sirojiddinova I.M., Pulatova O.X. Kasbiyl Psixologiya. O'quv qo'llanma. 2021.
10. Super D. Career development Theory. N.Y. 1990.
11. Yulchiyeva Z.N. Kasbiyl faoliyat psixologiyasi. O'quv qo'llanma; - T: “History and page”, Toshkent, 2022.
12. Yulchiyeva Z.N. Kasbiyl psixologiya. O'quv qo'llanma, Toshkent. 2019
13. Zufarova M.E., Umumiy psixologiya. O'quv qo'llanma. – T: O'zbekiston faylasuflar milliy jamiyati nashriyoti, 2010.
14. Гудкова Е.В. Основы профориентации и профессионального консультирования, Учебное пособие Челябинск, 2004.
15. Зеер Э.Ф. Психология профессий. М: Академический проект; Екатеринбург: Деловая книга, 2003.
16. Каратаева С., Масалиева Н. Теория и практика профессиональной ориентации. Учебно-методическое пособие, Бишкек., 2023.
17. Климов Е.А. “Как выбрать профессию” Москва, 1990.